

Ліщенко Олександр Олександрович

здобувач вищої освіти

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Дніпровського гуманітарного університету

Науковий керівник:

Кириченко Олег Вікторович

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри права

Дніпровського гуманітарного університету

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кримінальному праву як галузі права властиві певні принципи, тобто основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу і правозастосовну діяльність. Ці принципи мають важливе значення в здійсненні кримінальної політики [1, с. 11]. Кримінальне право тільки тоді виконує свою соціально-моральну та організаційно-правову місію, коли керується принципами, які були «вироблені» на протязі суспільного життя.

Кримінально-правові принципи мають велике практичне значення, оскільки, по-перше, історія показує, що будь-яка правова теорія, яка має прогресивний характер для конкретної соціальної обстановки, у цій обстановці отримує закріплення у нормативному матеріалі, що відображає об'єктивний процес розвитку суспільства та правової системи; по-друге, важко не погодитися з тим, що на правосвідомість громадян впливають не тільки і не стільки конкретні правові приписи, а найбільш загальні ідеї та положення, адже загальновідомо, що громадяни більше знають принципи, а ніж конкретні статті Кримінального кодексу.

На сьогодні виникає потреба глибокої теоретичної розробки системи принципів кримінального права та її реалізації в процесі реформування чинного кримінального законодавства.

Правильний підхід до виявлення і відбору принципів будь-якої галузі права, у тому числі і кримінального, вимагає відмежування цієї правової категорії від інших, і перш за все, як сутність, завдання і мета права. На більш високому рівні в ієрархії правових понять слід помістити цілі (завдання) даної правової системи чи галузі права, оскільки саме цілі та завдання визначають призначення даної правової галузі та системи в цілому.

В юридичній літературі були зроблені спроби систематизувати принципи кримінального права на загальноправові та галузеві [2, с. 3-4; 3, с. 12-13].

Г.А. Кригер виділяє загальні, міжгалузеві і галузеві принципи. У числі останніх стосовно кримінального права автор називає відповідальність за винне діяння, передбачене законом, особистий характер відповідальності,

індивідуалізація відповідальності і покарання, економія кримінальної репресії. Цей підхід базується на тому, що такі принципи як принцип гуманізму, законності, демократизму та деякі інші, безперечно, властиві кримінальному праву, але разом з тим вони в тій чи іншій мірі властиві адміністративному, цивільному, трудовому та іншим галузям права. Тому їх визнають принципами усієї системи національного права або загальноправовими принципами [4, с. 102].

Тому виникає питання: чи існують кримінально-правові принципи у «чистому» вигляді, тобто властиві тільки цій галузі права, і якщо вони дійсно існують, то в якому співвідношенні знаходяться з загальноправовими?

З точки зору прихильників вказаного підходу до галузевих відносяться ті принципи, які діють виключно у галузі кримінального права і не проявляються в інших галузях. Але, по-перше, у вказаних авторів спостерігається суттєві розбіжності щодо розподілу усіх принципів на загальноправові та специфічні, що властиві кримінальному праву.

Тоді цілком слушно виникає питання про те, яку вихідну позицію у відборі кримінально-правових принципів слід обрати. Переважна більшість авторів вважають, що в кримінально-правових принципах повинні бути сформульовані керівні ідеї та засади, які б давали громадянам, правозастосовчим органам і законодавцю уявлення про те, в яких випадках особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, і яким чином повинна визначатися форма, межі та об'єм відповідальності за скоєне, тобто такі принципи повинні виступати у якості засобів, за допомогою яких досягається зв'язок між злочином і покаранням.

Але таке формулювання критерію відбору принципів кримінального права є надто загальним і допускає широке його тлумачення у кримінально-правовій літературі.

С.Г. Келіна та В.М. Кудрявцев, вбачаючи необхідність закріплення кримінально-правових принципів у вигляді статей Кримінального кодексу, виділяють саме ті з них, які можуть бути сформульовані у виді законодавчого тексту, а саме: законність; рівність громадян перед законом; принцип особистої відповідальності; принцип вини; невідворотність відповідальності; справедливість відповідальності; гуманізм; принцип демократизму [5, с. 64].

П.А. Фефелов пропонує власну систему принципів кримінального права. Так, невідворотність та індивідуалізацію покарання, на його думку, необхідно розглядати в якості основних принципів, тому що саме вони відображають зв'язок між основними поняттями кримінального права – злочином і покаранням – і характеризують предмет і метод регулювання кримінального права, визначаючи специфіку даної галузі. Принципи економії примусових заходів і відповідності покарання тяжкості скоєного злочину також відносять до специфічних принципів і характеризують всю галузь кримінального права в цілому, але відрізняються від основних перш за все своїм призначенням: виконують лише регулятивну функцію в процесі реалізації основних принципів [6, с. 40].

На особливу увагу заслуговує підхід М.Й. Коржанського до виокремлення кримінально-правових принципів. Він виділяє такі специфічні принципи кримінального права, як принцип законодавчого визначення злочину, принцип особистої винної відповідальності, суб'єктивної та повної осудності, принцип переваги пом'якшуючих обставин, більшої караності групового злочину, відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину та принцип економії «уголовної» репресії [7, с. 69]. Отже, як бачимо, автор звертає увагу лише на ті принципи, які мають пряму дію і пряму регулятивну функцію у кримінальному праві. Безперечно, вказані принципи відображають специфічні предмет та метод кримінального права, але відмова автора від таких загальноправових принципів як законність, гуманізм, демократизм і справедливість виглядає безпідставно.

Підводячи підсумок слід зазначити, що принципами кримінального права визначаються найбільш визначні, головні положення (ідеї, засади), які встановлені законом чи безпосередньо із нього витікають і характеризують зміст цієї галузі права і об'єктивуються в законотворчій та правозастосовчій діяльності державних органів. Принципи кримінального права мають важливе значення для реалізації завдань кримінального законодавства у суспільстві. Кримінально-правова теорія не розробила єдиного підходу до систематизації кримінально-правових принципів.

До найважливіших принципів кримінального права відносяться відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачено законом як злочин; особистий характер відповідальності; відповідальність лише за наявності вини; невідворотність кримінальної відповідальності; індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання; доцільності кримінальної відповідальності тощо.

Отже, одним із принципів кримінального права є принцип невідворотності кримінальної відповідальності.

Перед тим, як охарактеризувати принцип невідворотності кримінальної відповідальності, слід визначити сутність кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність є найтяжчим видом юридичної відповідальності, правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення і полягає у застосуванні до особи, яка вчинила його, державного примусу у формі покарання.

Соціальна та юридична сутність кримінальної відповідальності полягає у тому, що вона є: 1) реакцією держави на вчинене особою кримінального правопорушення; 2) офіційною державною оцінкою в обвинувальному вироку суду діяння як кримінального правопорушення, а особи, що його вчинила, як злочинця; 3) обумовлює настання певних несприятливих наслідків для особи, що вчинила кримінальне правопорушення, у вигляді передбачених чинним КК України санкцій.

Для того, щоб вчинене діяння стало підставою виникнення кримінальної відповідальності, необхідно, щоб воно відповідало ознакам складу певного кримінального правопорушення, передбаченого чинним КК.

Як зазначив Ю.В. Баулін, сутність кримінальної відповідальності як категорії публічного права є обмеження прав і свобод злочинця. Така відповідальність існує в трьох аспектах: законодавчому, судовому та виконавчому. Зміст кримінальної відповідальності становить взаємодію трьох її складових елементів – суб'єктів, об'єктів та діяння. Правовою формою законодавчо визначеної кримінальної відповідальності є санкція кримінально-правової норми, передбаченої КК; індивідуально визначеної судом – обвинувальний вирок суду і реально здійснюваної – діяльність органів виконавчої влади, спеціально уповноважених на виконання обвинувального вироку суду [8, с. 30].

Таким чином, кримінальна відповідальність – це передбачені КК вид та міра обмеження прав і свобод злочинця, що індивідуалізується судом та здійснюється спеціальними органами держави [8, с. 30].

Зміст принципу невідворотності кримінальної відповідальності полягає у тому, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, підлягає покаранню в кримінально-правовому порядку. Під останнім варто розуміти й своєчасне притягнення злочинця до відповідальності, й те, що перед законом ніхто не повинен мати привілеїв [9, с. 24].

П.С. Матишевський з цього приводу зазначив, що принцип невідворотності кримінальної відповідальності виявляється у тому, що: 1) кожна особа, в протиправних діяннях якої є склад злочину, повинна понести кримінальну відповідальність; 2) така особа не може двічі покарана за один і той самий злочин [10, с. 18].

М.І. Мельник та М.І. Хавронюк характеризують цей принцип таким чином: будь-яка особа, яка скоїла злочин, підлягає покаранню або іншим заходам кримінально-правового впливу, передбачених кримінальним законом, якщо відсутні законні підстави звільнення її від кримінальної відповідальності чи покарання [11, с. 8].

Більш змістовно характеризує розглядуємий принцип П.Л. Фріс, а саме принцип невідворотності відповідальності визначає необхідність: виявлення та розкриття всіх без винятку вчинюваних у реальній дійсності злочинів; притягнення до кримінальної відповідальності всіх осіб, винних у їх вчиненні; застосування до кожного з них заходів кримінального покарання або замінюючих його мір, або звільнення від кримінальної відповідальності і (або) від покарання у випадках і на підставах, передбачених кримінальним законом; відшкодування заподіяної злочинцем шкоди там, де це можливо; покликаний продемонструвати соціально нестійким елементам «невигідність» порушення кримінального закону [12, с. 15].

Невідворотність кримінальної відповідальності слід розглядати через призму індивідуалізації та доцільності кримінальної відповідальності. Так, сутність індивідуалізації кримінальної відповідальності полягає в тому, що кримінальна репресія не повинна мати зрівняльного характеру. Як немає двох абсолютно ідентичних злочинів, а також абсолютно тотожних їх

виконавців, так і не повинно бути усередненого підходу до різних категорій злочинів і злочинців [12, с. 15].

Індивідуалізація відповідальності особи, яка вчинила діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, полягає, зокрема, в прийнятті правозастосовчими органами рішення про: притягнення такої особи кримінальної відповідальності, складовою частиною якої є засудження і застосування до неї покарання; звільнення її від кримінальної відповідальності і застосування у передбачених законом випадках заходів впливу, що не є кримінальним покаранням (наприклад, примусові заходи виховного характеру); застосування іншої (так званої особливої) форми реалізації кримінальної відповідальності [13, с. 3].

Вирішуючи це питання, працівники правозастосовчих органів, які діють на підставі закону і керуються своєю правосвідомістю, враховують характер і ступінь суспільної небезпечності діяння, що містить ознаки злочину, особу винного, його поведінку в контексті існуючої після вчинення діяння обстановки, а також можливі шляхи реалізації суспільно корисних цілей покарання: виправлення і перевиховання, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженим, а також іншими особами.

Отже, під принципом невідворотності кримінальної відповідальності слід розуміти один із різновидів спеціальних принципів кримінального права, який полягає у тому, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, підлягає покаранню, якщо відсутні законні підстави звільнення її від кримінальної відповідальності чи покарання.

Список використаної літератури:

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
2. Чернишова Н. В., Володько М. В., Хазин М. А. Уголовное право Украины ; за ред. В. М. Бовсуновского. Киев, 1995. 456 с.
3. Советское уголовное право: Общая часть ; под ред. Н. А. Беляева и М. И. Ковалева. Москва, 1977. 542 с.
4. Кригер Г.А. Место принципов советского уголовного права в системе принципов права. *Советское государство и право*. 1981. № 2. С. 102-110.
5. Келина С. Г., Кудрявцев В. Н. Принципы советского уголовного права. Москва, 1988. 176 с.
6. Фефелов П. А. Принципы советского уголовного права. *Известия вузов. Правоведение*. 1989. № 2. С. 36-43.
7. Коржанський М. Про принципи уголовного права України. *Право України*. 1995. № 11. С. 69-70.
8. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монограф. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

9. Савченко А. В., Кузнєцов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 640 с.

10. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

11. Кримінальне право в питаннях і відповідях. Від. ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Вид. „Правові джерела”, 1999. 196 с.

12. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 35 с.

13. Дмитриев В. В каком порядке погашается судимость. *Криминальный обзор*. 1999. № 15. С. 3.